

Ahlak Teorilere Sığar mı?

Her birimiz yaşamımızın neredeyse tamamını kuşatan çeşitli ahlâkî değerleri benimseriz. Bu değerler doğrultusunda kendimizle, ailemizle, arkadaşlarımızla, meslektaşlarımızla ve diğer insanlarla ilişkilerimizi düzenleriz. Bizim onlara nasıl davranmamız, onların bize nasıl davranması gerektiğine ilişkin iyi, güzel ve doğru kabullerimizi bu ahlâkî değerler çerçevesinde belirlerken onları nereden elde ettiğimiz, onların iyi, güzel ve doğru olduğu sonucuna nasıl ulaştığımız konusunda düşünmeye gerek duymayız; çünkü onlar gündelik hayatın akışı içinde yaşamımıza girmiştir, hep bizimledir ve canlıdır. Örneğin hangi bitkilerin yenilebilir, hangi suyun içilebilir olduğuna, düğün, kutlama ve benzeri organizasyonları nasıl düzenlememiz gerektiğine, dünyanın ekvator hizasından hayali bir düzlemlerle ikiye bölündüğüne ve kuzey kutup bölgesinde bazı günler güneşin hiç batmadığına ilişkin doğru kabul ettiğimiz bilgilerimizi nasıl elde ettiysek, ahlâkî değerlerimizi de öyle elde etmişizdir; annemizden, babamızdan, sosyal çevremizden, öğretmenlerimizden. Demek ki, bizim için otorite kabul ettiğimiz kişilerden.

İyi, güzel ve doğru kabul ettiğimiz ahlâkî değerlerimiz üzerinde düşünmeye başladığımızda onların nihaî kaynağını sorgulamaya da başlarız. Anne babamız, öğretmenimiz, içinde yaşadığımız toplum, ya da onların ataları çeşitli davranış kalıplarını iyi veya kötü niteledikleri için mi onlar ahlâkî bir değer ifade etmekte yoksa onlardan bağımsız ahlâkî ilkeler var ve o ilkeler doğrultusunda davranışlarımız iyi ve kötü diye nitelendirilmekte midir? Bütün insanların davranışları için belirleyici evrensel ahlâkî ilkeler var mıdır yoksa bir davranışın iyi ve doğru olduğunu belirleyen etken her toplumun kendi içinde genel kabul gören yargıları mıdır? Davranışlarımızın iyi veya kötü oluşunu o davranışın neticesinde elde ettiğimiz haz mı, toplumsal sorumluluklarımıza ilişkin görev bilinci mi yoksa aşkın bir otorite mi belirlemektedir? Bu sorulara cevap üretme çabası çeşitli teorilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır: Normatif ahlak, pozitif ahlak, objektif ahlak, sübjektif ahlak, sorumluluk ahlakı, dinî ahlak, seküler ahlak, ödev ahlakı, haz ahlakı vb.

Teoriler, ya mevcut durumu açıklamak ve tasnif etmek ya da olması gerekeni gösterebilmek için ortaya konulmuş anlatım biçimleridir. Karmaşık gibi görünen olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri anlaşılır hale getiren kavramlar kümesidir. Eleştireldir; doğruluğu yeni bir teoriyle sarsılana kadar genel geçerdir. Örneğin normatif ahlak, olması gerekenle ilgilenir; hangi davranışların ahlâkî açıdan iyi ve doğru, hangilerinin kötü ve yanlış olduğuna ilişkin ölçütler sunup bunları temellendirmeye çalışır. Pozitif ahlak ise toplumda mevcut ahlâkî değer yargılarını, bireylerin nasıl davrandıklarını ve bunların nedenlerini açıklar. Objektif ahlak, bütün insanlar için genel geçer ahlâkî değerlerin olabileceğini savunurken sübjektif ahlak, ahlâkî değerlerin evrenselliğini tartışmaya açar. Örneğin hırsızlık yapmak, yalan söylemek bütün insanlar tarafından kötü kabul edilen ahlâkî değer iken ebeveynlerin karşısında ayakları uzatarak oturmanın kötü olup olmaması toplumdan topluma hatta toplumun en küçük birimini teşkil eden aileden aileye değişiklik gösterebilmektedir. Diğerkâmlık olarak da bilinen sorumluluk ahlakı, toplumsal sorunlara, diğer bireylerin ihtiyaçlarına kişisel çıkar gözetmeksizin duyarlı olmayı ifade eder. Dinî ahlak, ahlâkî ilkelerin kaynağının Tanrı olduğunu söyler. Bir şeyin iyi veya kötü olduğunu belirleyen şey ilahî buyruktur. Seküler ahlak ise bütün insanlar için genel

geçer temel ahlâkî ilkeleri insanların ortaya koyabileceğini belirtir. Ödev ahlâkı, insanın ahlâkî bir varlık oluşuna atıfta bulunur. Öyle ki, insan için ahlaklı olma kendi varlık tarzından kaynaklanan zorunlu bir ödevdir. İnsan duyuşal hazların dürtüsüyle değil sadece içsel bir vahiy gibi olan akli kullanarak koyduğu ahlâk yasalarına saygı duyup boyun eğerek erdemli bir kişilik ve erdemli bir toplum oluşturabilir. Ancak bu yasaları koyarken, bir organizma gibi bir bütünlük oluşturmaya dikkat etmeli, bu bütünlük içinde bir insanın gayesi bir başka insanın gayesine hizmet etmeli, erdemli toplum bu ahlâk yasaları ile inşa edilmelidir. Haz ahlâkı ise, insan davranışlarını belirleyen nihaî ölçütün haz olduğunu savunur.

Yukarıda ifade edildiği üzere ahlak teorileri, daha önce de bahsettiğimiz gibi ahlâkî değerlerin kaynağı, evrenselliği, gayesi açısından farklılaşmaktadır. Konuya ilişkin birkaç makale ve kitap okuduğumuzda bu teorilere ilişkin bilgimizi çoğaltabiliriz. Peki ya kendi bireysel ahlâkımızı belirleyen ilkenin ne olduğuna, davranışlarımızın amacına, kişiliğimize, karakterimize ilişkin bilgi sahibi olur muyuz? Ahlâk teorileri bize erdemli bir insan olup olmadığımızı söyleyebilir mi?

Kitapları niçin ve nasıl okuduğumuza, bir bilgiyi hangi düzeyde kavradığımıza bağlı olarak değişir bu sorunun cevabı. Bilgiyi sadece birilerine aktarmak, bir başka makale veya kitapta kullanmak için elde etmek istediğimizde üzerinde düşünmek için çaba sarfetmiyoruz, o bilgiyle bir süre yol arkadaşlığı edinecek zamanı kendimize tanımıyoruz. Bir tüccar tavrıyla el değişiminde aracı oluyoruz sadece. Veya bilgi sahibi olmak için okuduğumuzda, herhangi bir olayı o bilginin ışığında yorumlayabiliyoruz. Örneğin karşıdan karşıya geçmekte zorlanan yaşlı bir insana yardım eden bir gencin davranışını, çeşitli ahlâk teorileri açısından değerlendirip tartışabiliyoruz. Ya sahip olduğumuz bu bilgi, yağmurlu bir günde su birikintisi üzerinden arabamızla hızla geçerken kaldırımda yürüyen insanların ıslanmasına sebep olan davranışımızı, elimizdeki herhangi bir atığı bırakmak için çevreyi çöp konteynırı gibi görmemizi, öfkelendiğimizde ağzımızdan çıkan sözlerin herhangi bir sınırının olmayışını, hedeflerimize ulaşmak için hakkaniyetten uzaklaşmamızı ahlâkî açıdan değerlendirmemize yardım ediyor, eylemlerimizi hangi ahlâkî teoriye ya da teorilere göre şekillendirdiğimiz konusunda bizi düşünmeye sevk ediyor mu? Bizim ahlakımız hangi teoriye sığıyor? Edindiğimiz bilgi bize, yanlış davranışlarımızı düzeltmemize, iyi ve doğru davranışlarımızı beslememize yardım edecek ilke ve motivasyon sunuyor mu? Yoksa ahlâk gibi bizi birebir ilgilendiren, davranış ve tutumlarımız üzerinde etkin, canlı ve yaşamın içinde olması gereken değerler alanına ilişkin bilgilerimiz de hep kavramsal, soyut, donuk ve bizden uzak ve başkaları için midir?

Elbette içinde yaşadığımız toplumdaki olgu ve olayları açıklayabilmek, anlaşılır hale getirebilmek için araştırmalar yapıp kavrama getirelim; yeni durumları anlayabilmek için o kavramlardan faydalanalım ama kendimizi o kavramların ışığından mahrum etmeyelim ki erdem in ışıklı, dingin, hayat veren olgunlaştırıcı sürecinden mahrum kalmayalım.